

KULTURANIZTASUNA DELA-ETA, ITZULPENETAN SORTUTAKO ARAZOEI BURUZKO HAUSNARKETA

Hitz gakoak: kulturantzitasuna, haur- eta gazte-literatura, itzulpen-estrategiak, Espainiako hizkuntza ofizialak.

Veljka Ruzicka Kenfel
Vigoko Unibertsitatea
kenfel@uvigo.es

Laburpena: lan honek Espainiako lau hizkuntza ofizialetara itzultzean kulturantzitasunak sorrarazten dituen arazoei buruz hausnartzen du. Azken hamarkadetan izandako itzulpen-joerak eta -estrategiak aztertu dira eta, batez ere, arrazoi soziolinguistikoengatik egindako manipulazioak.

Summary: In this study we deal with the reflection that cultural diversity arises in relation to translation strategies to the four official languages in Spain. Different translation tendencies of the last decades are analysed and we point out those strategies that have prevailed emphasizing all the manipulations for sociolinguistic reasons.

Haur- eta gazte-literaturaren egitura komunikatiboa eta izaera asimetrikoa.

Haur- eta gazte-literaturak (HGL) duen egitura komunikatiboaren izaera asimetrikoa hartzailearen, hau da, hauraren, berezko ezaugarrien ondorioa da eta haur horrek gizarte-ingurunearekin duen harreman espezifikokoaren ondorio. Hauraren / nerabearen harrera-gaitasuna mugatuta egon ohi da oraindik ere, logikoa denez, adinari dagozkion arrazoiak direla-eta, hala nola esperientzia falta, literatura- nahiz hizkuntza-prestakuntza osatu gabea eta bereaz bestelako kulturen gaineko ezagutza txikia. Ingurunearekin ezartzen duen komunikazioa, beraz, hainbat eta hainbat gizarte-arauren mende dago, helduen munduak sortutako arauen mende, helduek jarduten baitute hauraren / nerabearen bizitzako egoera guztietan bitartekari gisa, baita, besteak beste, liburuaren

sorkuntzan ere. Hala, pertsona helduaren bitartekaritza iraunkor horrek komunikazio-asimetria bat sortzen du, helduak berak ezarritako irizpideen arabera.

Egitura komunikatibo horren izaera asimetrikoak literatura-testuaren irakurketa-maila desberdinak eragiten ditu (Ewers, 2000). Hartzaille helduak irakurle nagusi gisa (*der eigentliche Leser*, Ewers, 2000) eta bigarren mailako edo irakurle-kide gisa (*Mitleser*, Ewers, 2000) jardun dezake. Lehenengo kasuan, irakurle aditua da, kritikoa, eta literatura ongi ezagutzen du. Bigarren kasuan, bitartekari-lanak egiten ditu, testua irakurle haurren / nerabearen ikuspuntutik interpretatzen saiatzen delako. Bigarren mailan, hartzaille haurra / nerabea dugu, baimendutakoa edo zilegitua (*sanktionierter Leser*, Ewers, 2000) edo, bestela, ez-baimendutakoa (*nicht sanktionierter Leser*). Baimendutako irakurleak literatura-kanonaren barnean sartutako testuak kontsumitzen ditu, bitartekariak ziurtatutakoaren arabera haien adin eta heldutasun-mailarako egokiak eta komenigarriak diren horiek. “Baimenik gabeko” irakurlea alde aurretik inolako zentsura pedagogikorik jasan ez duten eta publiko zabal batentzat merkaturatu diren testu-mota guztiez jabetzen da, azaleko literatura deritzonaz.

Irakurle-motaren arabera eta irakurketa mailaren arabera, haur- eta gazte-literaturako lanen beste honako bi talde hauek bereiz ditzakegu: batetik, haur- eta gazte-literaturaren azpisistemakoak baino ez diren lanak ditugu (*systemeindeutige Texte*, Grenz-ek dioenez, 1990). Bigarren taldean, berriz, publiko jakin batentzat sortu ez diren lanak daude eta horien interpretazioa irakurketa egiten duen hartzaillearen irakurtzeko gaitasunaren arabera da. Testu horiek “balio bikoak” (Shavit, 1986) edo “anbiguoak” dira (*doppelsinnige Texte*, Grenz-ek dioenez, 1990), askotariko interpretazioak onartzen dituztelako, irakurlearen literatura-gaitasunean eta esperientzian oinarrituta.

Balio biko literaturaren eredu dira Grimm anaien *Kinder- und Hausmärchen* ipuinak, haien lehen edizioak (1812koa eta 1815koa) ez baitzeuden aurrez zehaztutako publiko jakin batentzat sortuta; ipuin herrikoien bildumak zirenez, irakurle bakoitzak bere esperientzia eta ezagutzaren arabera interpretatzen zuen hango sinbologia. Ludwig Tieck, Clemens Brentano edo E.T.A. Hoffmann aleman erromantikoen sorkuntza poetikoa ere ez da hartzaille jakin batengan pentsatuta jaio, baina irakurle-mota bakoitzari interpretazio desberdinen atak ireki zaizkio: haurrei, amaierarik gabeko fantasia-munduak; helduei, egileak errealitate enpirikoari egindako aipamen kritiko-ironikoak.

Igorlearen eta hartzaillearen arteko komunikazio-egituraren asimetria hori areagotu egiten da itzultzeko prozesuan, itzultzaileak bitartekari berri baten moduan jokatzeko

baitu, “berridazketa” funtzioa betez, xede-kulturan irakurle gaztearentzat egokitzat jotzen dituen elementu horiek sartuz.

Haur-liburu baten itzultzaile batek hartzen dituen erabakietan eragina duten kanpo-faktore bat baino gehiago dago. Horietako bat haurraren beraren izaera da, haren kultura-izaera baldintzatu egiten baitute artean mugatuta daukan harrera-gaitasunak eta helduek ezarritako kanonek. Beste faktorea xede-kulturako testuinguru soziolinguistikoa eta historikoa da, “politikoki zuzena” den horrek aukera jakin batzuen alde egitea bultzatzen du. Gainera, ez da gauza bera itzultzaileak helduentzako klasiko bat itzultzea edo haur- eta gazte-literaturako bat itzultzea. Aurreneko kasuan, jatorrizko testua errespetatu nahi du ahalik eta gehien, eta, beraz, haren presentzia oso txikia da, jatorrizko egileari dagozkion ideiak ahalik eta hobekien islatzeko. Errespetuzko tratu hori, ordea, nabarmen txikitzen da bigarren kasuan, nahiz eta haur- eta gazte-literaturako azpisisteman kanonizatutako lan bat izan.

Hala, haur-literaturako lan baten itzultzaileak (eta, askotan, argitaletxeak) hainbat estrategia eta moldaketa aplikatzeko eskudantzia hartzen du, eta esku-hartze hori jatorrizko testuaren benetako manipulazio bihurtzen da. Azken emaitza gisa, gutxi zaindutako itzulpenak izan ohi dira, akats negargarriak dituztenak eta irakurlearentzat batere erakargarriak ez direnak. Baina emaitza guztiak ez dira txarrak, itzultzaileak jatorrizko testuarekiko egiten duen manipulazioa onargarria izan baitaiteke askotan eta, are, xede-irakurlearentzako beharrezkoak eta onuragarriak ere.

Manipulazio-estrategiak.

Bitartekariak jatorrizko testuaren gainean, batez ere, bi esku-hartze mota izan ohi dituzte:

- Nahigabeko manipulazioa, akatsak eragiten dituena, bitartekariak jatorrizko testuari dagozkion hizkuntza eta kultura nahikoa ezagutzen ez dituelako;
- Nahita eragindako manipulazioa, alderdi askotatik egokiagoak diren testuak sortzeko: tabu diren gaiak arintzeko, ustez xede-hartzaileek ezagutzen ez dituzten kultura-erreferentziak egokitzeko edota hizkuntza-politika jakin bat defendatzeko.

Nahigabeko esku-hartzeak.

Itzultzaileak jatorrizko kulturaren berezko elementuak ezagutzen ez dituenean gertatzen dira, informazio faltagatik edo, besterik gabe, axolagabekeriagatik, alemanezko HGLko liburu ezagunenetariko batekin gertatzen den bezala. Michael Enderen *Jim Knopf und der Lokomotivführer* liburuaz ari gara (1960) (*Jim Botón y Lucas el maquinista*, 1962); izan ere, gaztelaniazko itzulpenean ez dute liburuaren azken paragrafoa jarri (beherago aipatzen duguna), eta istorioa ulertzeko ezinbestekoa da, protagonistetako baten ama nor den agertzen baitu. Akats horren arduradunak itzultzailea eta editoriala bera dira, gaztelaniazko itzulpenaren 16 berrargitalpenetan horrelaxe mantendu baita, guztietan atzeko azalean “erabat berrikusitako edizioa” jartzen badu ere:

PS: Lieber Lukas! Nun hat Jim also erfahren, dass ich nicht seine wirkliche Mutter bin. Vielleicht ist es ja Frau Mahlzahn, an die damals das Paket adressiert war. Ich bin sehr traurig, aber andererseits freue ich mich für meinen kleinen Jim, wenn er jetzt seine richtige Mama findet. Ich hoffe nur, sie ist nicht allzu böse auf mich, weil ich ihn bei mir behalten habe. Bitten Sie doch Frau Mahlzahn, dass der Junge nach Lummerland zu Besuch kommen darf, damit ich ihn nochmal sehen kann. Oder vielleicht hat sie Lust mit herzukommen? Dann würde ich sie auch kennenlernen, das wäre das allerbeste. Und nicht wahr, Sie sorgen schon dafür, dass Jim sich nicht in Gefahr begibt? Er ist so ein leichtsinniger kleiner Bub.

Herzliche Grüße!

Frau Waas

Literaturari baino ez dagozkion alderdiak aztertuz gero, ikus daiteke testuartekotasunaren translazioari arreta txikia eman ohi zaiola. Izan ere, haurrentzat eta gazteentzat egindako lan askotan, bestelako literatura-testuei egindako erreferentziak topatzen ditugu, aipu, zeharkako aipamen, imitazio edo jolas moduan, eta itzultzaileak jatorrizko kulturaren ezagutza-maila handia izan behar du horiek ulertzeko. Testuartekotasuna, beraz, helduari egiten zaion keinua denez, askotan ez da ongi islatzen xede-kulturan. Hanka-sartze hori, baina, itzultzaileak jatorrizko hizkuntzako literatura ongi ez ezagutzeagatik gertatzen da, beheko adibide honetan gertatzen den moduan:

„Aber die Mama hat erklärt, dass der Nik ja auf ihrem Schoß sitzen muss und dass sie etwas dagegen hat, wenn da auch noch der Gurkinger drauf sitzt, weil sie nicht der unterste Teil von den **Bremer Stadtmusikanten** ist“ (30. or.).

Traducción (*Me importa un comino el rey pepino*, 1984):

„Pero mamá declaró que Nik tenía que ir sentado encima de ella y que ella sí ponía reparos a que encima de Nik fuera el rey pepino, porque ella no estaba dispuesta a cargar hasta con la **Banda Municipal de Bremen**“ (32. or.).

Christine Nöstlinger idazle austriarraren *Wir pfeiffen auf den Gurkenkönig* (1972) liburuaren itzultzaileak ez du Grimm anaien *Die Bremer Stadtmusikanten* (*Bremengo musikariak*) lanari buruz egindako aipamena xede-testura ekarri, ziurrenik ezagutzen ez duelako eta, beraz, ez daki animalia guztien azpian astoa dagoela eta, haren gainean, zakurra, katua eta oilarra; horra hor, beraz, amak izan nahi ez duena, familiako astoa, alegia. Gaztelaniazko itzultzaileak emandako irtenbideak (“Banda Municipal de Bremen” [Bremengo Udal Banda]) ez du Grimm anaien ipuinari egindako aipamena jasotzen. Bitxia da, ordea, katalanezko itzultzaileak asmatu baitu idazlearen asmoak interpretatzen: “... ella no era l’ase que aguantava els altres ‘animals músics’”. Tamalez, gutxi ikertu da HGLko testuartekotasuna nola itzuli den, nahiz eta alemanez eta ingelesez idatzitako lanetan askotan erabiltzen den baliabide estilistikoa izan eta nahiz eta horiei dagozkien Espainiako bertsioetan koherentzia falta eta akats mordoa egon. Ildo horretan, Martin Fischer (2002a; 2006) eta Gisela Marcelo Wirnitzer (2002; 2007) ikerlariak egindako ikerlanak ekarri nahi genituzke gogora.

Translazio-prozesuan zorrotz ez jokatzeagatik, koherenteak ez diren testuak ateratzen dira batzuetan, Erich Kästner-en *Das doppelte Lottchen* lanaren itzulpenarekin gertatzen den moduan (*The Parent Trap* filmarekin egindako bertsioagatik ezagutzen da batez ere). Gaztelaniazko itzulpenaren izenburua *Las dos Carlotas* baldin bada ere, deigarria da bikietako batek ere ez duela Carlota izena (behin izan ezik) baizik Luisa eta Lotte edo Lottchen. Gaztelaniazko bertsioan, lau izen desberdin ere erabiltzen dira neskatoak izendatzeko (Carlota, Luisa, Lotte eta Lottchen), eta bi, ama izendatzeko (Luisa Carlota eta, gehiagotan, Luiselotte), eta horrek nahaspila ederra sorrarazten du, pertsona berarentzat izen bat baino gehiago nahasten direlako:

Und weil Mutti **Luiselotte** heißt, haben sie das eine Kind **Luise** und das andere **Lotte** getauft. (39. or.)

Itzultzaileak nahi bezala aldatzen ditu izenak, inolako arrazoirik gabe:

Entonces tuvieron dos niñas, y como mamá se llama **Luisa Carlota**, bautizaron a una de ellas con el nombre **Luisa** y a la otra con el de **Carlota**. (37. or.)

Orrialde berean, paragrafo batzuk aurrerago, itzultzaileak aldatu egiten du hasieran hartutako erabakia:

Bueno, ¿quién de las dos es Luisa Palffy y quién **Lotte** Körner? - ¡Eso no vamos a decirlo nosotras! – advierte una de las **Carlotas** mientras le guiña un ojo a la otra. (37. or.).

Amak ere ez du Luisa Carlota izena izaten jarraituko:

Luiselotte, tu has hecho de una dócil criatura una ama de casa... (90. or.)

Itzulpenetako koherentzia ezak nabarmenagoak dira haurrentzako liburuetan gazteentzako liburuetan baino, beharbada jatorrizko egileek askotan erabiltzen dituztelako jatorrizko kulturak berezkoak dituen haurrentzako baliabide estilistikoak, esate baterako, haurrentzako jolasak, dialektoak edo lagunarteko hizkera. Askotan, jolasen izenek ez dute baliokiderik Espainian edo, are, jolas horiek egon ere ez daude. Horrelako kasuen adibide dugu Christine Nöstlinger austriarraren *Liebe Oma, Deine Susi* liburua, narrazioan barrena lau jolas aipatzen baitira. Gaztelaniazko bertsoak (*Querida abuela... Tu Susi*, 1987) ez ditu jolasen izenak aipatzen (horixe egiten du alemanez *Quartett spielen* dioenean. Karta joko bat da, eta helburua da balio bereko lau karta biltzea. Kasu horretan, itzultzaileak *el uno* erabil zezakeen, Espainian oso zabaldua dagoen karta-jokoa baita) edo hitzez hitz itzultzen du jolasaren izena xedekulturara (horixe egin du alemanez *Nilpferd spielen* dioenean. Uretako jolas horretan, pertsona bat beste baten gainean jartzen da eta jauzi egiten du. Itzultzaileak *jugar a hipopótamos* eman du ordain moduan, eta ulertezina geratzen da) edo itzulpen bera ematen die desberdinak diren jolasei (*Schwarzer-Peter* —*el burro* izeneko karta-jokoari dagokiona— eta *Mensch-ärgere-dich-nicht* —guk ezagutzen dugun *partxisa*— jokoetarako *jugar a la mona y a las familias* itzuli du, eta Espainian joko hori ez dago oso definiturik).

HGLaren itzulpenari buruzko azterketa sakon eta kritika zorrotz gehiago eginda, ziurrenik, esku-hartze horietako gehienak ekidin ahalko ziren eta xede-testuaren kalitatea hobetuko litzateke.

Nahita egindako esku-hartzeak.

Nahita egindako manipulazio batzuk ebaluatu eta justifikatu ahal izateko, itzultzaileak hartutako erabakietan eragiten duten kanpoko arrazoi asko hartu behar dira kontuan, azken emaitzarako erabakigarria izaten den osagai subjektiboaz gain. Hain zuzen ere, gehien eragiten duen faktoreetako bat jatorrizko testuaren eta xede-testuaren arteko kultura-distantzia da, horrek hainbat esku-hartze mota eragiten baititu:

Kultura-distantzia txikitzeko esku-hartzeak.

Horrelako esku-hartze motak justifikatuta daude xede-testuko hartzailearengan nahasmena sorraraz dezaketen elementuak direnean. Hala, irakurlearentzat testua ulergarri egiteko, itzultzaileak egokitu edo etxekotu egiten ditu itzulpen-prozesuan elkar lotzen dituen kulturek partekatzen ez dituzten elementuak (gaztelaniaz *domesticar* deitzen zaio, latinetik eratorria, *domus* = *etxera ekarri, etxekotu*). Badira ia-ia muturrekoak diren adibideak alemana-gaztelania konbinazioan, non etxekotzeko beharra guztiz zalantzarria baita. Adibide horietako bat Peter Härtling-en *Oma* (1975) ipuinaren gaztelaniazko bertsioan (*La abuela*) aurkitzen dugu, (2001). Testu bietan, desberdin irudikatzen da administrazio publikoaren eraginkortasunik eza. Jatorrizko alemanezko bertsioan, *bi* hilabeterekin adierazten da amonak —pertsonea nagusiak — egindako eskakizun bati erantzuteko udalak duen moteltasuna, eta amona oso haserre agertzen da itxaron behar duen denbora luzeagatik. Gaztelaniazko bertsioan, berriz, bikoiztu egin da amonak itxaron behar duen denbora, testuingurua Espainiako errealitatera egokitzearen. Hitzez hitzeko itzulpenarekin (bi hilabete) ez bailitzateke amonaren haserrea ulertuko:

Peter Härtling *Oma* (1975):

“Nach **zwei** langen Monaten des Zusammenlebens mit der Oma “ (23. or.)

La abuela (2001)

“A los **cuatro** meses largos de estar Karli con la abuela....” (24. or.)

Bat ez datozen kultura-erreferentziak manipulatzeko esku-hartze bera aurkitzen da jatorrizko lan beraren gaztelaniazko bertsioa eta elebidunak diren Espainiako erkidegoetan berezko hizkuntzetara egindako itzulpenak erkatzen baditugu. Heinrich Hoffmann egilearen *Struwwelpeter (Pedro-Melenas-Largas)* ilustraziodun liburuaren gaztelaniazko nahiz galegozko itzulpenek neutralizatzearen estrategia darabilte; hau da, espezifikoa den elementua ordezkatu egiten da neutrala den baina jatorrizkoan adierazitakoa jasotzeko aski zabala den elementu batez:

ALEMANEZ:

Da kam der große *Nikolas*
mit seinem großen Tintenfaß (9. or)

GALEGOZ:

Chega entón un *feiticeiro*
cargado co seu tinteiro (20. or)

GAZTELANIAZ:

Al *Coco* el hecho disgusta
esta burla no le gusta (12 or.)

ALEMANEZ:

Der *Niklas* wurde böse und wild
du siehst es hier auf diesem Bild (10. or.)

GALEGOZ:

Mirade o *magu* anoxado
no debuxo que está ó lado (22. or.)

GAZTELANIAZ:

El *Coco*, ya enfurecido
por los pelos ha cogido (13. or.)

Alemanian Gabonen aurretik egiten den *Nikolasfest* festa tradizionala itzultzeko, egokitzapen bat egin behar da, festa hori ezezaguna baita Espainian. *Nikolas* delako

pertsonaiak opariak ekartzen dizkie haur zintzoei eta ikatza gaiztoei. Gaztelaniazko bertsioak *Coco* darabil, figura beldurgarri samarra eta, galegozko itzultzaileak, berriz, neutralagoak diren bi termino aplikatuta konpondu du kultura bien arteko distantzia, baina, Galiziako tradizioetik ateratako bi termino direnez, irakurleari gertukoagoak egiten zaizkio.

Kultura-distantzia jatorrizko testuaren eta xede-testuaren arteko literatura-eredu desberdinetan ere nabari da. Arrotza den literatura-eredu hori deigarriegi gerta ez dadin, argialetxeek ohiko eredura egokitzen dute edo, besterik gabe, ez da ezer jartzen. Horixe da Janosch-ek haurrentzat egindako *Oh wie schön ist Panama* (1978) ipuinaren kasua. Kontakizuna eten egiten da hainbatetan, narratzaile orojakile bat sartzen delako tartean haurrei zuzenean ohar moralistik egiteko. Gaztelaniazko bertsioak mantendu egin ditu eten horiek eta orojakilearen esku-hartzeak, baina, galegoz egindako itzulpenean, berriz, ez dira itzuli ere egin, literatura-baliabide hori ez delako ohikoa Galiziako HGLan:

Oh, wie schön ist Panama (Janosch, 1978)

“Aber du weißt schon, was das für ein Wegweiser war. Na? Genau.” (43. or.)

(-----)

“Du meinst, dann hätten sie doch zu Hause bleiben können? Du meinst, dann hätten sie sich den weiten Weg gespart? O nein, denn sie hätten den Fuchs nicht getroffen, und die Krähe nicht. Und sie hätten den Hasen und den Igel nicht getroffen, und sie hätten nie erfahren, wie gemütlich ein schönes weiches Sofa aus Plüsch ist.” (48. or.)

Qué bonito es Panamá (2001)

“Pero a qué tu ya sabes de qué poste se trataba. ¿A ver? Exacto.” (42. or.)

(-----)

“¿Piensas que se hubieran ahorrado el camino? ¡Oh, no! Porque no se hubieran encontrado al zorro ni a la corneja. Y no se hubieran encontrado ni a la liebre ni al erizo y nunca hubieran sabido lo cómodo y blando que es un sofá de terciopelo.” (47. or.)

¡Que bonito é Panamá! (2001)

E bailaron de alegría brincando aquí e acolá. (38. or.)

E, se no chegan atopa-la lebre e o ourizo, nunca saberían o cómo que se está nun sofá de felpa brandiño. (45. or.)

Zentsurak eragindako esku-hartzeak.

Mota horretako esku-hartzeak, oraindik ere, maiz gertatzen dira burujabeagoak diren herrialdeetatik datozen lanak itzultzean. Itzultzaileak deigarrienak diren alderdi horiek arintzen edo, zuzenean, zentsuratzen saiatzen dira, hala nola harreman homosexualak, genero-indarkeria edo etxeko indarkeria eta behe-mailako hizkuntza erabiltzea.

Eduki horiek xede-kulturako haurrengan ukapena edo gatazka sorraraz dezaketela kontuan hartuta, argitaletxeek ezabatu egiten dituzte elementurik probokatzailenak; arinagoak diren elementuekin ordezkatzeko dituzte, edo, besterik gabe, ez dute lan jakin batzuk itzultzeko arriskurik hartzen edota jatorrizkoa argitaratu eta askoz geroago itzultzen dituzte.

Horixe gertatu da liburu aleman askorekin. Liburu horiek, Alemanian, arrakasta handia lortu dute, hain zuzen ere, tabuak ziren gaiak hartu eta jorratzen jakin dutelako, eta irakurleengana naturaltasunez gerturatu dituztelako. Alemanian 1994an argitaratutako bi liburu, Doris Meissner-Johannknecht-en *Leanders Traum* eta Michael Willhoite-n *Papas Freund* (jatorrizkoa ingelesez dago, *Daddy's Roommate*, 1991), egun ere oihartzun handikoak eta kritikariek gomendatuak, ez dituzte oraindik ere (2008ko uztaila den honetan) gaztelaniara itzuli. Arrazoia liburuen eduki homosexualetan egon daiteke. Lehenengo liburuan, ezkongabeko ama beste emakume batez maitemintzen da. Arrazoibide logiko guztiak eta argitu gabeko hainbat kontu gorabehera, Leander semeak onartu egingo du amaren bikotekidea, urtetan amestutako aitaren ordezkoko gisa. Willhoiten lanean, berriz (jarraipena *Daddy's Wedding* liburua da, 2000), aitak utzi egingo du familia beste gizon bat maite duelako (bigarren liburuan, harekin ezkonduko da). Guztia hain da naturala eta ulergarria, bakarrik gelditzen diren amak eta semeak honela baitiote amaieran: “Schwulsein ist nur eine andere Art von Liebe ...” (“Gay izatea maitatzeko beste modu bat baino ez da”).

Alemaniko HGLan, maitasun homosexuala irudikatzen duten lanen adibide asko dago: Peter Conrad-en *Der Neuanfang* (2004), 17 urteko Dannyren eta haren lagun baten arteko maitasun istorioa da; Mirjam Müntefering-en *Verknallt in Camilla!* (2004) liburuak Femke neska gazteak sentitzen duen barne-gatazka kontatzen digu, Camilla bere lagun onenaz maiteminduta dagoela ohartzen baita; Mirjam Müntefering-en *Luna*

und Martje (2005) liburuak hiruko maitasun-istorio zail baten berri ematen digu: Martje bere anaiaren neskalagunaz, Lunaz, dago maiteminduta; hura bereganatzen saiatzen da, eta, azkenean, lortu egiten du. Genero-indarkeria ere askotan erabiltzen da da HGLan: Sarah Dessen-en *Wir sehen uns im Traumland* (2001) liburuan, Caitlin-ek, 16 urteko neskatok, Rogerson-ekin duen maitasun-istorioa kontatzen da, bizitza bikoitza duen mutikoa baita, erasotzailea maitasun-harremanetan eta liluragarria eguneroko bizitzan. Mota horretako liburu oso gutxi agertzen da oraindik Espainiako merkatuan. Bestelako herrialdeetan, berriz, literatura-mota horrek pisu handia du eta horren adierazgarri dira gai tabuen inguruan egiten diren ikerketak, lanak nahiz topaketa zientifikoak (besteak beste: Winfred Kaminski *Geheime Freunde. Homosexualität in der neueren Kinder- und Jugendliteratur*; Ralf Schweikart *Verliebte Jungs: Jugendliteratur über Homosexualität*; Manfred Berger *Vom anderen Ufer. Kritische Bestandaufnahme lesbischer Beziehungen (weiblicher Homosexualität) in der Jugendliteratur*; Sabine Gries *Eigentlich ganz normal?: Lesbische Mädchen und Frauen in zeitgenössischer Kinder- und Jugendliteratur*).

Lana itzultzen bada, baina bitartekari helduaren ikuspegitik ustez kaltegarriak diren elementuak baldin baditu, elementu horiek arintzea da helburua, lana xede-kulturan onargarria izan dadin. Adibide argi bat Elsa Alfonsok egindako Christine Nöstlinger-en *Olfi Obermeier und der Ödipus* (1984) lanaren itzulpena da (*Olfi y el Edipo*, 1987). Xede-kulturako irakurleak testuarekiko senti lezakeen gaitzespena ekiditeko, itzultzaileak ez ditu itzuli testuan zehar anorexiari egiten zaizkion zuzeneko erreferentziak, eta, hala, “Nur ein Verdacht auf Magersucht!” (66 or.) esaldia (hitzez hitz: ‘anorexia izatearen susmagarri’) “¡Flaca!” [“argala!”] (65. or.) itzuli du gaztelaniaz. Horretaz gain, “die gehen nämlich - laut Oma – auf den Strich.” (52. or.) esaldia neutralizatu egin du, prostituzioari egiten ziolako erreferentzia zuzen-zuzenean (hitzez hitz: ‘prostituitu egiten dira’), eta gaztelaniazko bertsioan semantikoki lausoa den baliokide neutro bat eman du: “se pasan de la raya” (52. or.) [“gehiegikeriak egiten dituzte”], eta jatorrizko bertsioak berez egiten duen aipamena ezerezean gelditzen da.

HGL ingelesaren itzulpen-lanetan, nahiko adibide adierazgarria Roald Dahl-en *Charlie and the Great Glass Elevator* (1972) lanaren galegozko bertsioa da. Jatorrizko testuko kantu batean, alkoholikoa den amona baten pertsonaia ageri da, ginebra erostearren biloba bakarrik uzten duena. Galegozko bertsioan (*Charlie e o grande ascensor de cristal*, 1992), emakumearen mendekotasunaren inguruko aipamen oro gordetzen da isilean:

Granny announced, "I'm going down
To do some shopping in the town."
(D'you know why Granny didn't tell
The child to come along as well?
She's going to the nearest inn
To buy herself a double gin.) (...)
Granny, at half past two, came in,
Weaving a little from the gin,
(...). (113.-115. or.)

Mais a boa velliña á tenda saíu
e deixando á cativa axiña partiu (...)
Así, de vagariño, o tempo pasa
e por fin a avoa regresa á casa.
(...) (117.-118. or.)

Ikus daitekeen moduan, ingelesezko jatorrizkoan, iseka egiten zaio emakumearen irudiarri eta mespretxatu egiten da; galegozko itzulpenak, berriz, isilarazi egiten du amonaren alderdi iluna eta haren izaeraren alderdi oso bitxi bat uzten dio jakin gabe irakurleari. Hala, gainera, ez dio azaltzen zergatik uzten duen amonak neskatoa bakarrik¹.

Esku-hartzea hizkuntza-politikako arrazoiak direla-eta.

Manipulazio soziolinguistikoak autonomia erkidego elebidunetan gertatzen dira. Ofizialak diren bi hizkuntza egoteak elkarren arteko etengabeko norgehiagoka eragiten du. Bertako hizkuntza ahulagoa izan ohi da, eta, beraz, esku-hartze bereziak behar izaten dira hizkuntza hori indartzeko. Esku-hartze hori aginte politikotik bideratzen da, hizkuntza-politiken bitartez bertako hizkuntzaren aldeko hainbat apustu egiten baitira. Arrazoi historikoak bitarteko, hizkuntza bakarrik ez, bertako literatura-sistema bera ere oso urria izan zen Galizian. Hori dela-eta, 1983ko Hizkuntza Normalizatzeko Legearen bitartez, itzulpenak ugaritu egin ziren. Aipatutako legeak ikastetxeetan galegoz irakats zedin agindu zuen, eta horrek eskolako irakurketen eskaria handitu zuen. Ordea, galegoa

curriculumean sartzeko prozesua hain izan zen bizkorra, hizkuntza horretako irakaskuntza materiala eta irakurketako liburuak oso urriak baitziren. Haur-liburuen ekoizpena eskariari erantzuteko aski izan ez zenez, parez pare ireki zitzaizkion atak itzulpenari, jatorrizko lana baino azkarrago sortzen zelako itzulpena. Batez ere, “zubi-bertsioak” ugaritzea nabaritu da; alegia, jatorrizko bertsiotik zuzenean itzuli beharrean, gaztelaniara egindako itzulpenetik abiatuta egindako itzulpenak ugaritu da, jatorrizkotik zuzenean itzultzea baino prozedura merkeagoa baita, baina literatura-kalitatearen kaltetan. Espainiako argitaletxeen mende diren Galiziako argitaletxe askok, hain zuzen ere, baldintza ekonomikoak direla medio itzultzen dituzte aldez aurretik gaztelaniara itzulitako atzerriko lanak, ama-argitaletxeak lan baten eskubideak erosten dituenen ia beti "Espainiako lurralde guztirako" dioen baldintzapean erosten dituelako. Hala, erkidegoetako hizkuntzetako itzulpenak argitaratzeak gutxieneko kostua eragiten dio argitaletxe horri eta salmenta-aurreikuspenak bikoiztu egiten zaizkio.

Katalanezko eta euskarazko HGLko itzulpenetan ere, zubi-bertsio asko dago; hala, Christine Nöstlinger-en *Liebe Susi, lieber Paul* lanaren euskarazko itzulpenean, akats berak daude testuaren puntu beretan, eta esaldi berak falta dira. Horrenbestez, argi dago euskarazko bertsiok (1986) lehendik argitaratuta zegoen gaztelaniazko bertsioren bitartez itzuli dela (1985):

ALEMÁN:

Wir haben im Wohnzimmer gespielt. *Eierlaufen und Sackhüpfen*. Und mit zugebundenen Augen auf einem Strich gehen. Und einen Apfel auf der Nasenspitze balancieren. (78. or.)

ESPAÑOL:

Estuvimos jugando en el cuarto de estar. Hicimos carreras de sacos sujetando un huevo en una cuchara. Y tuvimos que ir por una línea con los ojos cerrados. Y aguantar una manzana con la punta de la nariz. (76. or.)

EUSKERA:

Goilare batetan arrautza bat jarririk zaku karrerak egin genituen. (76. or.)

GALLEGO:

Xogamos no salón: carreiras de ovos e carreiras de sacos, andar enriba dunha liña con ollos vendados. E manter unha mazá en equilibrio sobre o nariz. (75.-76. or.)

CATALÁN:

Hem fet curses d'ous i curses de sacs. Hem hagut de caminar damunt d'una corda amb els ulls embenats i portar una poma sobre el nas. (76. or.)

Deigarria da akats bera errepikatzea gaztelaniaz eta euskaraz: jatorrizkoan, bi jolas aipatzen dira —oso ezagunak alemanez hitz egiten duten herrialdeetako haurren festetan— eta gaztelaniaz eta euskaraz jolas bakarrean nahasten dituzte biak, eta hori nahiko nahasgarria da irakurlearentzat, oso zaila baita bi jolasak batera egitea. Katalanezko eta galegozko itzulpenak ikusita ohartzen gara akats hori ez dela egin; beraz, ondoriozta liteke, zuzenean itzuli direla jatorrizkotik².

Nagusitasuna lortzeko etengabeko borrokan dabilzan hizkuntzak dituzte hiru erkidego horietan, eta, Galiziako, Kataluniako nahiz Euskal Herriko hizkuntzetako itzulpenetan, etxekotzeko estrategia erabiltzen da gehien, zatikakoa edo erabatekoa³.

Erabateko etxekotzearen bi adibide oso adierazgarri ditugu literatura katalanean. Bi itzulpen-egokitzapen dira, Christine Nöstlinger egileak idatzitako lanenak, *Wir pfeiffen auf den Gurkenkönig*, 1972 (*Cop d'escombra al rei cogombre*, 1992) eta *Der Zwerg im Kopf*, 1989 (*Follet fiact al cap*, 1995) (ikus Fischer 2006). Liburu bietan, Austriako benetako tokietan gertatzen dira istorioak, baina, itzulpenetan, gutiz katalanak diren girokoak bihurtzen dira. Eta, estrategia horri jarraituz, itzultzaileak pertsona-izen eta toponimo guztiak egokitzen ditu katalanera, bai eta kultura-erreferentzia guztiak ere. Jatorrizkoan izen austriarren eta kanpokoaren artean egiten den bereizketa ere egiten du, lehenengoentzat katalanez peto-petoak diren izenak erabiltzen baititu, eta, bigarren kasuko izenetarako, Espainiako beste tokietako izenak ematen baititu. Gai unibertsalak jorratzen dituzten liburu-mota horiek izaten dira, batez ere, erabat egokitzen direnak (lehenengoan, sistema autoritariotik sistema demokratikora pasatzea da gaia eta, bigarrengoan, elkartasunezko bizikidetzaren aldarrikatzea); izan ere, testuinguru geografikoak (kasu honetan, Austria izan edo Katalunia izan) ez du edukian edo kontakizunaren bilakaeran inolaz ere eragiten.

Horregatik, ipuin herrikoiak egokitu eta manipulatu dira gehien. Galegoarekin eta euskararekin lotutako bi adibide aipatu behar ditugu. Galegokoari dagokionez, *Os*

contos de Grimm (1991) itzulpena da. Itzulpen horretako hitzaurrean, benetako galego zuzena ikasteko metodoa delako aitzakiaz arrazoitzen da egindako egokitzapena. Izen berezi guztiei beren baliokidea aurkitu zaie bertako hizkuntzan, baina prozedura hori nahiko nahasgarria da irakurlearentzat, oso zaila baita *Cibrao e Graciña* eta *Zarzarrosa* izeneko pertsonaiak *Hänsel und Gretel* eta *Loti Ederra* pertsonaia klasikoak direla sinestea. Sor lezakeen nahasmenaz ohartuta, aurkibidean, galegoko izenburuaren atzetik eta parentesi artean, gaztelaniazko baliokidea gehitzen du argitaletxeak. Euskal literaturan, antzeko prozedurari jarraitu zitzaion Grimm anaien ipuinen lehen bertsioarekin. Alejandro Larrakoetxeak 1929an euskarara egindako itzulpenean ez zituen soilik izenak aldatu (*Yulitxo ta Libetxo Hänsel und Gretelen* ordez), edukiak berak ere euskal kulturara egokitu zituen (esate baterako, “Baum” hitza –zuhaitz-“pago” itzultzen du.)⁴.

Nolanahi ere, erabateko egokitzapenak baino ohikoagoak dira zatikakoak. Hala, hizkuntza-gatazka bizi den erkidegoetan, itzultzaileak egiten dituen aldaketek argi eta garbi uzten dute zein jarrera duen horrek bertako hizkuntzarekiko. Gehienetan, kultura-erreferentzia tradizionalen egokitzapenak izaten dira (elikagaiak, edariak, toponimoak, jolasak, festak), baina aipatzekoak dira, era berean, gehikuntzak, hala nola, bertsoak, esaera zaharrak, kantuak edota hizkera aldaerak edo dialektoak erabilita hizkuntzari baino ez dagozkion aldaketak, jarraian datozen kasuetan ikusi ahal izango dugun moduan.

Gehikuntza bertsoan: Wilhelm Busch-en *Max und Moritz* ilustraziodun liburuko bosgarren bihurrikerian, honako bertso hau ageri da:

ALEMANEZ:

Jeder weiß, was so ein *Mai*=

Käfer für ein Vogel sei. (32. or.)

Galegozko bertsioan (*Max e Moritz*, 2001), bertso bat gehitu zaio, ekainean ospatzen den festa herrikoi galego bati erreferentzia eginez (*mes de San Xoán*). Gaztelaniazko bertsioa (*Max y Moritz*, 1990) hitzez hitzeko itzulpena da:

GALEGOZ:

Á tardiña, por San Xoán,

Voa un becho moi cornán.

évos un *escaravello*

de carácter moi besbello (36. or.)

GAZTELANIAZ:

Entre las hierbas y el tallo,

escarabajos de mayo. (39. or.)

Gehikuntza esaera zaharrear: lehenago ere aipatu dugun Heinrich Hoffmann-en *Struwwelpeter* lanaren galegozko itzulpena (*Pedro Guedellas*, 2001) eta gaztelaniazkoa (*Pedrito el greñoso*, 1980) erkatuta, nabari da galegozko itzultzailea Galiziako kulturaren oinarritu dela eta gaztelaniazko itzulpena, berriz, alemanetik hitzez hitz jasotako itzulpena dela:

ALEMANEZ:

Drauf so sprach Herr Lehrer *Lämpel*:

„Dies ist wieder ein Exempel!“ (36. or.)

GALEGOZ:

Deu *don Misto* en sentenciar:

„¡*Mal andar trae mal parar!*“ (59. or.)

GAZTELANIAZ:

Añadió *Lemplo*, el maestro:

—¡Qué triste ejemplo fue el vuestro! (62. or.)

“¡Mal andar trae mal parar!” esaera zahar galegoa gehituta, itzultzaileak gertukoagoa egiten den doinu naturalagoa ematen dio itzulpenari, gaztelaniazko bertsioak ematen duen doinu neutralaren aldean. Belaunaldi berriek geroz eta gutxiagotan erabiltzen dituzte esaera zaharrak eta esaldi eginak, eta, HGLaren itzulpen galegoetan, askotan nabari da bitartekariak esaera zahar galegoak indartzeko interesa dutela, testuinguruak halakorik egiteko aukera ematen duen bakoitzean sartzen baitituzte horrelakoak.

*Kultura-erreferentzien egokitza*pena: lehen erabilitako liburutik atera gabe, beheko adibide honek antzeko zerbaite erakusten du, baina elikadurari dagokionez:

ALEMANEZ:

Dass sie von dem *Sauerkohle*
Eine Portion sich hole (15. or.)

GALEGOZ:

Vai oufana co cazolo
à procura de *repolo* (17. or.)

GAZTELANIAZ:

La viuda sale a buscar
chucrut para acompañar. (19. or.)

Gaztelaniazko bertsiak nahiago izan du Espainian oso ezaguna ez den elementu exotikoa; galegozko bertsiak, berriz, gastronomia galegoko osagai tipiko bat hautatu du kontu handiz.

Beste baliabide bat jatorrizko lanean aipatzen ez den literatura-testu bat aipatzea da. Guk dugun adibidea Harry Potter-en galegorako itzulpenekoa da. Hagrid-ek, aztiak Harryren bila bidalitako pertsonaiak, Harryri kontatzen dio beraren gurasoak Voldemort-en aurkako borrokan hil zirela eta, ondoren, iluntasuna nagusitu zela (“*Dark days*, Harry. Didn’t know who to trust...”. 45. or.). Pasarte horretan, galegozko itzultzaileak Celso Emilio Ferreireoren *Longa noite de pedra* (euskaraz, hitzez hitz, “harrizko gau luzea”) lan ezaguna zeharka aipatzeko aukerari eusten dio, maisulan galegoa baita eta diktadura frankistaren metafora ezin hobea: “Foi *unha longa noite de pedra*, Harry. Non sabías en quen confiar...” (51. or.).

Dialekto-aldaerak: alemanez idatzitako HGLko lan askotan ageri dira dialektoak, hizkuntza alemana dialektotan eta hizkuntza-aldaeratan aberatsa baita. Christine Nöstlinger eta Otfried Preußler egileek ia beren lan guztietan erabiltzen dute hizkera-aldaeraren bat: Nöstlingerek Austrian erabiltzen diren aldaera asko erabiltzen ditu eta Preußlerrek, Bayern-eko dialektoa. Baliabide hori, ordea, ez da ia inoiz islatzen gaztelaniara egindako itzulpenetan. Galegozko itzultzaileek, berriz, galegoko aldaerak

sartzen dituzte, hala nola “gheada” delakoa (g hasperenduna). Erabilera horren adibideak ditugu Christine Nöstlingerren *Stundenplan* lanaren itzulpenean (*Horario de clase*, 1998):

ALEMANEZ:

Man kann do net mit´n Kopf durch die Wand rennen. (145. or.)

Bleibt´s nur hocken (145. or.)

GALEGOZ:

Un non pode ir *peghándose* croques contra as paredes (162. or.)

Seghe sentada.(162. or.)

Aldaera estilistikoak: galegoaren lagun arteko hizkerak duen ezaugarrietako bat txikigarrien gehiegizko erabilera da, eta itzultzaile askok nahi izaten dute baliabide hori beren lanetan erabili, gaztelaniazko bertsioetatik aldentzearren. Beheko adibideak Ursula Wölfel-en *Feuerschuh und Windsandale* liburukoak dira, galegora egindako itzulpenekoak (*Zapatos de lume e sandalias de vento*, 1990) eta gaztelaniara egindako itzulpenekoak (*Zapatos de fuego y sandalias de viento*, 1997):

ALEMANEZ:

Tim der Dicke

Geht über die Brücke (11. or.)

Seid vorsichtig, ihr beide (26. or.)

Was für ein kleiner Bahnhof! (30. or.)

GALEGOZ:

Tim a *vaquiña*

vai pola *pontiña* (19. or.)

¡Tende moito *coidadiño*! (21. or.)

¡Qué estación máis *pequerrechiña*! (25. or.)

GAZTELANIAZ:

Tim el gordo

Se paseó por un puente (14. or.)

¡Sed muy precavidos! (27. or.)

¡Qué estación más linda! (31. or.)

Eremu urriko hizkuntzetara itzultzen duten itzultzaileek kantuak ere etxekotzen dituzte, batez ere istorioa arazo handirik gabe beste testuinguru geografiko batera aldatzeko aukera dagoenean. Behean dagoen adibidea *Pongwiffy, a Witch of Dirty Habits* (1988) liburutik egindako galegozko itzulpenekoa da (*Fedorenta, unha meiga porcallenta*, 2006); *Jingle Bells* gabonetako kantua Galiziako gabon-kanta tradizional batez ordezkatu da; hala, irakurle gaztea gehiago identifikatuko da ipuinean kontatzen den sorgin-istorioarekin (ikus Lorenzo, 2006):

They [the handlebars] also appeared to be playing Jingle Bells (103. or.)

Ademais, parecía que do guiador saía a panxoliña “E tiña que estar e tiña que haber algún galeguiño xunto do recién” [...] (115. or.)

Estiloa hanpatzeko esku-hartzeak.

Askotan, HGLko bitartekariak jatorrizkoan erabiltzen dena baino estilo jasoagoa eta kultuagoa darabilte itzulpenetan. Kontu handiagoa izan ohi dute hiztegia hautatzerakoan eta egitura konplexuagoak eta zainduagoak erabiltzen dituzte, eta jatorrizko egileek, hain justu, kontrakoa nahi zuten⁵.

Horren adibide ditugu Nöstlingeren *Liebe Susi, lieber Paul* liburutik ateratako beheko pasarteak eta horiei dagozkien gaztelaniazko itzulpenak. Haur-hizkuntzari dagokion bat-batekotasuna eta soiltasuna helarazteko, idazleak ahozketasunari dagozkion ezaugarriak darabiltza, hala nola egitura sintaktiko errazak, esaldi laburrak, lagunarteko hizkera arrunta, gramatika-akatsak, moduzko egiturak. Baliabide horiek guztiak, ordea, ez dira gaztelaniazko bertsioan erabiltzen, formalagoa eta kultuagoa den hizkera baten aldeko apustua egiten baitu, eta, inolako arrazoirik gabe, estiloarekiko fideltasuna hausten du.

Parentesi artean, gure ustez jatorrizkoa fidelago jasoko luketen proposamenak eman ditugu:

ALEMANEZ:

Weil der Geri mit dem Joschi so viel getratscht und gekichert hat (6. or.)

GAZTELANIAZ:

... se han pasado el día hablando y se han reído de lo lindo (8. or.)

(Proposamena: ... se han pasado el día chismorreando.)

ALEMANEZ:

Da ist die Frau Lehrerin grantig geworden (6. or.)

GAZTELANIAZ:

Y la señorita se ha cansado (8. or.)

(P.: Y la profe se puso de mala uva.)

ALEMANEZ:

Diesem Franzi gib besser keine Watschen. Wenn er stänkert, tu so, als wäre Dir das wurscht! (19. or.)

GAZTELANIAZ:

Al tal Franzi no le hagas ni caso. Cuando se meta contigo, haz como si oyeras llover (21. or.)

(P.:como si te importara un pepino.)

ALEMANEZ:

Aber der ist ja schlampig (22. or.)

GAZTELANIAZ:

Pero él es un desordenado (24. or.)

(P.: Es que es un desastre.)

Hain zuzen ere, estiloari gorde ez zaion fideltasun hori izan zuen ikergai Lourdes Lorenzok (2000) ingelesetik galegora itzulitako HGLan metafora nola itzuli den aztertu zuenean. Egiatzatu ahal izan duenez, esaterako, Roald Dahl estilo original eta garratzak estilo konbentzionalagoa eta formalki txukunagoa bereganatu du galegozko itzulpenetan.

Esku-hartzeak “oin-oharretan” (amaieran edo glosategietan).

Bitartekariak (itzultzaileak edo editoreak) hala erabakita ematen diren testuz kanpoko azalpenak dira, kulturari dagokion informazioa argitzea helburu. HGLko itzulpenetan, ordea, erabilera hori zalantzagarrria da batzuetan, irakurleak irakurketa eten eta arreta beste norabait eraman behar duelako. Gure ustez, beraz, dagokion elementua oker ulertzeak testu osoaren anbiguitasuna edo gaizki ulertzea badakar soilik gehitu behar da oin-oharra. Hala, uste dugu beheko adibide honetako oin-oharra ez dela beharrezkoa, ez baitu ezer argitzen:

„Aber Kalbsschnitzel und **Gulasch** wären mir lieber!” (48. or.)

Aunque yo, desde luego, hubiera preferido bistecs de ternera y **gulasch**⁽¹⁾. (46. or.)

⁽¹⁾*Típico plato húngaro muy picante.*

Erich Kästner-en *Das doppelte Lottchen* (*Las dos Carlotas*) lanetik ateratako adibide bat da. Alemaniako gastronomian tipikoa den jaki bat aipatzen da eta itzultzaileak azalpen bat ematen du oin-oharrean, “hiztegi” estiloa erabiliz, eta, egia esan, irakurle gazteari nahiko ilun gelditzen zaio. Irtenbide bat litzateke terminoa xede-kulturara egokitzea (gaztelaniaz *potaje*, *estofado* edo *sopa* jarrita), hitz horrek ez baitu, gainerakoan, istorioan eragiten.

Hurrengo adibidean (Christine Nöstlinger *Maikäfer, flieg*, 1973; *Vuela, abejorro*, 1988), berriz, justifikatuta gelditzen da *oin-oharra* erabili beharra, Alemaniako nazionalsozialisten terminologia militarreko kontzeptuak baitira; horietako asko, gainera, laburduretan adierazita ageri dira. Idazleak etengabe aipatzen dituen, xede-kulturako irakurleak hitz horien esanahiari buruzko azalpen gehigarri bat behar du. Hala eta guztiz ere, itzultzaileak erabili duen prozedura (jatorrizko terminoa errepikatzea, dagokion itzulpena eta azalpena) nahasgarria gertatzen da, eta ez da oso ulergarria:

“... ‘Völkischer Beobachter’”⁽¹⁾

⁽¹⁾‘Völkischer Beobachter’ – Tageszeitung der NSDAP seit 1923

“... ‘Observador del Pueblo’”⁽¹⁾

⁽¹⁾ Völkischer Beobachter: ‘Observador del Pueblo’, diario muy tendencioso (N. del A.)

Irakurketa ez eteteko, egokiagoa izango zen, beharbada, testuan bertan “Observador del pueblo, el diario de los nazis” jartzea. Gainera, itzultzaileak inolako azalpenik ez duen akats bat egin du, “N. del A.” (*nota del autor*, egilearen oharra) jarri baitu, eta jatorrizkoan ez da halakorik azaltzen; beraz, ez da itzulpen bat, “N. del T.” (*nota del traductor*, itzultzailearen oharra)⁶ baizik.

Aldez aurretiko esku-hartzeak.

Esku-hartzeen mota hori lotuta dago Touryk definitutako “aldez aurretiko arau” deritzon kategoriarekin (1980: 53-54; 1995: 56-61), alegia, jatorrizko testua hartu eta hartzaile jakin baten ezaugarrietara egokitzea (xede-testuko hartzaileak ez du, nahitaez, idazleak pentsatutako hartzaile-motarekin bat etorri behar). Lehen ere *balio bikoak* deitu ditugun testuek jarraitzen diote estrategia horri gehien, hau da, irakurle inplizitu bat baino gehiago duten horiek. Balio bikoak diren testu horien itzulpenak egiterakoan, irakurle-mota hautatzen da, eta, beraz, mugatu egiten dira testuaren hartzaileari dagozkion aukerak. Lan klasiko askok jatorrizko kulturatik xede-kulturako hartzaileari iritsi arte egokitzapen asko jasan dituztenez, produktu biek ez dituzte ia-ia argumentu eta pertsonaia berak. Hor dugu, esate baterako, Johanna Spyrik idatzitako *Heidi*, HGL alemanaren klasiko bat; berez ez zen idatzi nahitaez haurrentzat bakarrik. Gaztelaniaz, lan horren bertsio ugari egin dira (gutxi gorabehera, 60 bat, guztiak HGLkoak), baina guztietan ez da beti erraza izaten egile suitzarraren oinarri ideologikoa igartzea eta sistema kapitalistaren kontrako haren ahotsa entzutea: nekazaritza-munduak jasaten duen txirotzearen berri ematen digu, eta hiria gaixo dagoen zibilizazio gisa irudikatzen. Moldaketa gehienetan, ordea, Alpeetan gertatzen diren abenturazko istorio errazak kontatzen dira⁷. Antzeko prozedura erabili da Michael Enderen *Momo* maitagarrien ipuin-eleberria gaztelaniara egokitzean. Egileak berak dioenez, jatorrizko liburua ez zuen adin jakin bateko irakurleentzat idatzi. *Momo, una aventura a contrarreloj* (2002),

ordea, ilustraziodun ipuina da, haurrentzat soilik prestatuta dagoen jazarpen-istorio baten ezaugarri guztiekin, gizarte-kritikarik eta erromantizismo alemanari dagozkion ideien zantzurik gabe, nahiz eta horiek izan jatorrizko liburuko ezaugarri nagusiak.

Aldez aurretiko esku-hartzea translazio-estrategia ezaguna izan da bestelako kulturetan eta bestelako garaietan. Hala, XIX. Menderako, baziren E.T.A. Hoffmannen *Nussknacker und Mausekönig* (1816) lanean oinarrituta haurrentzat egindako itzulpenak eta helduentzat egindako itzulpenak (*La historia de un cascanueces*). Ipuin hori izan da, *Das fremde Kind* lanarekin batera, Alemaniako poeta erromantiko handiak haurrentzat idatzitako lan bakarra. Alemanian, ordea, ez zuen arrakasta berehalakoan lortu. Alemanian argitaratu eta hogeita hamar urte geroago, Frantzian, Alexandre Dumas-en *L'histoire d'un casse-noisette* argitaratu zen, Hoffmanen ipuinaren moldaketa aske bat. Dumasek gaia eta pertsonaiak mantendu zituen, baina Frantziako goi-burgesiaren girora moldatu zuen ipuina, bere eguneroko bizitza aspergarria fantasiaz beteriko mundu ziragarrian murgiltzeko beharra baitzuen burgesia horrek. Hala, Dumasek Hoffmanek erabilitako ezaugarri barregarri eta garratzak ezabatu zituen, eta, horren ordez, aipamen pedagogikoak sartu eta ipuina Frantziako maitagarrien ipuinei dagozkien konbentzioetara moldatu zuen. Dumasen bertsioak arrakasta handia izan zuen; hizkuntza askotara itzuli zuten eta oso ezaguna bihurtu zen Europako herrialde askotan. Hala, Hoffmannen jatorrizko lana bigarren mailara pasatu zen eta urte batzuk pasatu ziren berreskuratu eta haurrentzat berrargitaratu zen arte.

Ondorioak

Vigoko Unibertsitatean dugu ikerketa-taldetik bideratzen ari garen eta gaur hemen labur-labur azaldu dugun ikerlan-mota hauen helburua ez da Espainian gaur egun egiten den literatura-itzulpenaren jardunari buruzko ondorio orokorrak ateratzea, baina Espainiako errealitate kulturaliztun eta eleaniztunean HGLaren itzulpenak dituen joerak zein diren ikusi nahi dugu, eta datuak atera, itzultzerakoan hizkuntza bakoitzak duen estatusak zer-nolako pisua duen balioesteko. Era berean, itzulpenen azterketa kritikoak bultzatu nahi ditugu, elebidunak diren erkidegoetan HGL ingelesa nahiz alemana itzultzeko indarrean diren politikak interpretatu ahal izateko, dagokion hizkuntza-politikak baldintzatutako itzulpen-politika izan baitaiteke⁸. Hala, uste dugu ikerlan kritikoak lagungarri izan daitezkeela bitartekariak hauren eskuetara iritsiko diren lanak kontu handiagoz eta formaltasun nahiz eskakizun jakin batzuen arabera egin ditzaten.

Izan ere, hurrek, kaskarrak edo nahasgarriak diren itzulpenak irakurrita, nekez jarraituko dute irakurtzen eta, beraz, nekez bihurtuko dira ohiko irakurle. Ikerlari gisa egiten ditugun lanek etorkizuneko haur- eta gazte-literaturaren kalitate hobea izatea ekar dezaten nahi genuke, María Dolores González Germán Sánchez Ruipérez Fundazioaren zuzendariak dioenez Espainian argitaratzen den haur- eta gazte-literaturaren % 39,1 itzulpenetatik baitator (González 2006). Hori, gure ustez, arrazoi bat gehiago da, Fundazio horrek 2006an aurkeztu zuen haur- eta gazte-literaturako itzultzaileen katalogoa egotea interesgarria eta beharrezkoa dela pentsatzeko, katalogo horren helburua baita “haur- eta gazte-literaturako itzultzailearen lanbide gutxietsia nabarmenaraztea eta, era berean, argitaletxeei esperientziadun profesionalekin harremanetan jar daitezen laguntzea” (González 2006).

BIBLIOGRAFIA

Ewers, Hans Heino Ewers. *Literatur für Kinder und Jugendliche. Eine Einführung*. München: Fink, 2000.

Con formato: Sangría:
Izquierda: 0 cm, Sangría
francesa: 1 cm

Fernández López, Marisa. *Traducción y literatura juvenil. Narrativa anglosajona contemporánea en España*. Leon: Leongo Unibertsitatea, 1996.

Fischer, Martin B. “Übersetzte deutschsprachige Kinder- und Jugendliteratur in Katalonien und im Baskenland”, in Veljka Ruzicka Kenfel, *Kulturelle Regionalisierung in Spanien und literarische Übersetzung. Studien zur Rezeption deutschsprachiger KJL in den zweisprachigen autonomen Regionen Katalonien, Galicien und Baskenland*. Frankfurt a. M.: Peter Lang, 2002. 43.-63. or.

Fischer, Martin B. (2002a). “Konrad, Pinocchio y Edipo: La intertextualidad en la traducción de la literatura infantil”, in L. Lorenzo, A. Pereira eta V. Ruzicka, *Contribuciones al estudio de la traducción de literatura infantil y juvenil*. Madril: Dossat Argitaletxea, 2000. 43.-69. or.

Fischer, Martin B. *Konrad und Gurkenkönig jenseits der Pyrenäen*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2006.

González, María Dolores. “Casi el 40% de la LIJ son traducciones”. *Revista LIJ*, 2006, in: www.premura.com/revista/lij/2006

Grenz, Dagmar. *Kinderliteratur – Literatur auch für Erwachsene? Zum Verhältnis von Kinderliteratur und Erwachsenenliteratur*. München: Fink, 1990.

Huber, E. “Estudio crítico de la traducción al euskera de *Liebe Susi! Lieber Paul!*”, in V. Ruzicka eta L. Lorenzo, *Estudios críticos de traducción de Literatura Infantil y Juvenil. Análisis de las traducciones de obras inglesas y alemanas a las cuatro lenguas oficiales en España*, I. liburukia. Oviedo: Septem Argitaletxea, 2003. 219.-234. or.

López Gaseni, Jose Manuel. “La literatura juvenil traducida al euskera”, in *Revista de Psicodidáctica*, 1999, 8. zenbakia.

López Gaseni, Jose Manuel. “Estado actual de la traducción de LIJ en lengua vasca: evolución de las estrategias de traducción y del tipo de obras traducidas al euskera”, I Congreso Internacional Traducción y Literatura Infantil. Kanaria Handiko Las Palmaseko Unibertsitatea, 2002.3.20-23.

López Gaseni, J. M. et al. “Las traducciones catalana, española, euskera y gallega de *A Study in Scarlet*: estudio comparativo-conclusivo”, in V. Ruzicka eta L. Lorenzo (koord.). *Estudios críticos de traducción de literatura infantil y juvenil. Análisis de las traducciones de obras inglesas y alemanas a las cuatro lenguas oficiales en España*, I. liburukia. Oviedo: Septem Argitaletxea, 2003.143.-165. or.

Lorenzo, Lourdes. *A traducción da metáfora inglesa no galego: estudio baseado nun corpus de Literatura infantil/xuvenil contemporánea*. Vigo: Vigoko Unibertsitatea, 2000 (CD-Rom).

Lorenzo, Lourdes, "Peculiaridades de la traducción inglés > gallego", in E. Pajares et al. (arg.), *Trasvases culturales 3: Literatura, Cine y Traducción*. Gasteiz: Euskal Herriko Unibertsitatea, 2001. 461.-465. or.

Lorenzo, Lourdes. “Traductores intrépidos: intervencionismo de los mediadores en las traducciones del género infantil y juvenil”, in I. Pascua, et al. (arg.), *Actas del I Congreso Internacional Traducción y Literatura Infantil*. Kanaria Handiko Las Palmas: Las Palmaseko Unibertsitatea, 2003. 341.-350. or. (CD-Rom).

Lorenzo, Lourdes. “Estudio crítico de la traducción al gallego de *A Study in Scarlet*”, in V. Ruzicka eta L. Lorenzo (ed.), *Estudios Críticos de Traducción de Literatura Infantil y Juvenil*, I. liburukia. Oviedo: Septem Argitaletxea, 2003. 105.-141. or.

Lorenzo, Lourdes. “Estudo introdutorio á tradución galega”, in K.Umansky, *Fedorenta, unha meiga porcallenta*. Paula Pintos Uretaren itzulpena. A Coruña: Biblos Clube de Lectores, 2006. 5.-37. or.

Lorenzo, Lourdes eta Ana Pereira. “Avoas bébedas rehabilitadas na traducción: a manipulación do texto orixinal para adecuarse ás características do polisistema receptor”, in V.Ruzicka, C. Vázquez eta L. Lorenzo, *Literatura infantil y juvenil: tendencias actuales en investigación*. Vigo: Vigoko Unibertsitatea, 2000.199.-209. or.

Lorenzo, Lourdes eta Ana Pereira. “*Peter Pan* en gallego y en español: recepciones diferentes de un mismo mundo imaginario”, in J.S. Fernández Vázquez, E. Laso eta A. Labra (arg.), *Realismo social y mundos imaginarios: una convivencia para el siglo XXI. Actas del II Congreso Internacional de ANILLJ*. Alcalá de Henares: Alcalako Unibertsitatea, 2002. 614.-626. or.

Marcelo Wirnitzer, Gisela. “Verschiedene Arten von Domestizierung bei Übersetzungen von Büchern von Christine Nöstlinger ins Spanische”, in V. Ruzicka Kenfel, *Kulturelle Regionalisierung in Spanien und literarische Übersetzung. Studien zur Rezeption deutschsprachiger KJL in den zweisprachigen autonomen Regionen Katalonien, Galicien und Baskenland*. Frankfurt/Main: Peter Lang, 2002. 97-109. or.

Marcelo Wirnitzer, Gisela. *Traducción de las referencias culturales en la literatura infantil y juvenil*. Frankfurt: Peter Lang, 2007.

Pascua, Isabel. *La adaptación en la traducción de la literatura infantil*. Kanaria Handiko Las Palmas: Las Palmaseko Unibertsitatea, 1998.

Ruzicka, Veljka. *Kulturelle Regionalisierung in Spanien und literarische Übersetzung. Studien zur Rezeption deutschsprachiger KJL in den zweisprachigen autonomen Regionen Katalonien, Galicien und Baskenland*. Frankfurt a. M.: Peter Lang, 2002.

Ruzicka, Veljka eta Lourdes Lorenzo (koord.). *Estudios Críticos de Traducción de Literatura Infantil y Juvenil*, I. liburukia. Oviedo: Septem Argitaletxea, 2003.

Ruzicka, Veljka eta Lourdes Lorenzo (arg.). *Estudios Críticos de Traducción de Literatura Infantil y Juvenil*, II. liburukia. Oviedo: Septem Argitaletxea, 2007.

Ruzicka, Veljka eta Lourdes Lorenzo, (prentsan). “Traducción de literatura infantil y juvenil en España y su situación particular en las comunidades autónomas bilingües”, *Boletín galego de literatura*. Santiago.

Shavit, Zohar. *Poetics of Children's Literature*. Georgia: The University of Georgia Press, 1986.

Toury, Gideon. *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics/Tel Aviv University, 1980.

Toury, Gideon. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Pub, 1995.

OHARRAK

¹ Lourdes Lorentzok egindako ikerketak gomendatu nahi ditugu (2001; 2003), HGLaren itzulpenean izandako zentsura-motei eta -mailei buruzkoak.

² Huber-ek (2003) eta López Gasenik (2003) egindako ikerketez ari gara.

³ Ikus López Gaseni et al. (2003) ikerketa, lan beraren itzulpenerako Espainiako hizkuntzetan erabilitako itzulpen-estrategiak modu konparatiboan ikusteko.

⁴ Oso baliagarriak dira, ildo horretan, López Gaseni (1999; 2002) eta Fischer (2002).

⁵ Marisa Fernández Lópezek (1996) eta Isabel Pascuak (1998) itzulpenetan estiloa hanpatzeko errepikatutako ereduari buruzko ikerketa zabalak egin dituzte.

⁶ Esku-hartze mota honetan, Martin Fischer-ek ikerlan sakon bat egin zuen alemana-gaztelania-katalana konbinazioarekin (2006).

⁷ Ikus Ruzicka/ Lorenzo (prentsan).

⁸ Gure ikerketa-taldeak HGLko itzulpenen kalitatea hobetzea du helburu eta, horretarako, Espainiako hizkuntza ofizialetara itzuli diren jatorrizko lan ingeles eta alemanen azterketa kritikoaren bilduma bat argitaratu da (Ruzicka eta Lorenzo (koord.), 2003; Ruzicka eta Lorenzo (arg.), 2007).